

Balykdan bişirilen çişlik Stalini, Ruzwelti we Çerçili ölümden halas etdi

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 22 января, 2025

Balykdan bişirilen çişlik Stalini, Ruzwelti we Çerçili ölümden halas etdi BALYKDAN BIŞIRILEN ÇIŞLIK STALINI, RUZWELTI WE ÇERÇILI ÖLÜMDEN HALAS ETDI

Eger-de meşhur «Tähran-43» filminiň senarisini ýazmagy Soltan Almazowa tabşyran bolsadylar, onda ol düýbünden başgaça bolup çykardy. Çünki ol wakalary gözi bilen görmän, eýsem olara gönüden-göni gatnaşypdy. Şonda onuň 27 ýaşy bardy. Häzir ol 80 ýaşynda (1996), şeýle-de bolsa köne mekdebi geçen çekistlere mahsus çeyeligi we huşunyň ýitiligini saklap galypdyr.

Stalin ýokary hökümet delegasiýasyny ugradýanlaryň arasynda duran orta boýly uly leytenanty Azerbaýjan Kompartiýasynyň MK-synyň birinji sekretary Mirjafar Bagirowa tanyşdyrdy. «Bu ýigit general-maýor çinine mynasyp. Ol konferensiýanyň üstünlikli tamamlanmagy üçin hakyky gahrymançylyk görkezdi». Wakalar hakda gürrüňe geçmezden ozal, «halklaryň atasynyň» göwnünden turan bu ýaş uly leytenant general-maýor çininiň-de, hiç bir hökümet sylagynyň-da berilmändigini aýdaýyn. Stalin Bakuwdan giden badyna ýerli döwlet howpsuzlygy komitetindäki görüpler onuň aýdanlarynyň ýerine ýetmän galmagy üçin ellerinden gelenini etdiler.

Ykbal Staliniň hut özi duşurar öýdüp, Tbilisiniň dag-magdan institutynyň uçurymy Soltan Almazowyň ýatsa-tursa oýuna-da gelenokdy. Ol özüniň – komsomol aktiwistiniň Azerbaýjan demir ýolunda döwlet howpsuzlygy upravleniýesine işe iberilmegini bagtynyň çüwdügi saýyp ýördi. 1943-nji ýylyň ahyrynda gije sagat 3-de onuň işleýän ýeri Ýewlaha jaň edip, dessine Bakuwa gelmegini buýurdylar. Ol döwürde «Eýýäm giç, aşmaga ulag ýok» diýen gürrüňler bolup biljek dälidi.

Ýewlah aeroportunyň başlygynyň özi «U-2» şturwalynyň başyna geçdi we daňdan sagat 5-de Almazow Azerbaýjanyň döwlet howpsuzlygy komitetiniň başlygy Ýemelýanowyň gaşynda gögerdi. Ýemelýanowyň ýaş leýtenantyň önünde goýan wezipesi iň ýokary döwlet derejesindäki wezipedi.

– Sagat irden 8-de Bakuwa Moskwadan ýolagçy sostawy gelýär. Seniň ýolbaşçylygyňda 13 adaman ybarat topar şol sostawy Tährana çenli ýola salmaly. Otluda sowet hökümetiniň wekilleri, harby we syýasy ekspertler, döwlet baştutanlarynyň konferensiýasyna gatnaşmaly beýleki resmi adamlar, radionyň we aragatnaşyk gullugynyň işgärleri barýarlar. Siz şolaryň howpsuzlygyny üpjün etmeli we şol bir wagtyň özünde Tähranda hereket etjek toparyň işini koordinirlenmeli.

Men bir ýyl mundan ozal Ýeňşiň 50 ýyllygy mynasybetli Azerbaýjanyň Baş arhiw uprawleniýesinden Tähran konferensiýasyny geçirmekde Bakuwyň roly hakda sprawka sorapdym. Şonda maňa şeýle habar beripdiler:

«Azerbaýjanyň paýtagty az wagtlap diplomatlaryň, harby gullukçylaryň, döwlet howpsuzlygy organlarynyň işgärleriniň jemlenýän punktyna öwrüldi. Staliniň özi uzak ýyllaryň dowamynda ilkinji gezek bu ýere ýörite otluda geldi we şol bada Tährana uçdy».

Diýmek, şol otluda Stalin hem bar eken-dä? Ýöne Soltan Almazow «Ýok» diýip aýtdy:

– Otlynyň iberilmegi sowet döwletiniň baştutanynyň Tährana barýan ýoluny bildirmezlik üçin guralan ýörite operasiýady. Hakykatda bolsa Stalin, Molotow we Woroşilow Bakuwa «Duglas» samolýotynda geldiler, soňa üç sany «ЗИЛ-110» kysymly awtomobillerde Astaranyň üsti bilen Tährana ugradylar.

Staliniň marşruty soňra arhiwe düşýän dokumentleriň hiç birinde görkezilmändir. Ýöne ýörite otly barada welin bilinýärdi. Almazowyň gürrüň bermegine görä, otlynyň 12 sany wagonynyň 2-si SSSR-iň Ýaragly Güýçleriniň Baş ştabynyň Operuprawleniýesiniň başlygy, goşun generaly Ştemenkonyň garamagynda bolupdyr. Olarda goşunyň ýokary wezipeli harby

gullukçylary, telegrafistkalat we stenografistkalar baryardylar. Bu topar Moskwa bilen üznüksiz radioaragatnaşyk saklapdyr we diwarlarda asylyp goýlan kartalara frontdaky ýagdaýlar baradaky maglumatlary ýerleşdiripdir. Üç döwletiň baştutanlarynyň konferensiýasy geçýän günlerinde mejlisler gutarandan soň Stalin, Molotow we Woroşilow Moskwadan gowşan habarlary diňlemek we Žukowa zerur bolan görkezmeleri bermek üçin Ştemenkonyň wagonyna gelipdirler.

Konferensiýa 1943-nji ýylyň 28-nji noýabrynda açylýar. Mejlisleri gezekli-gezegine konferensiýa gatnaşýan döwletleriň ilçihanalarynda geçirmegi öňünden gepleşip goýýarlar. Ilkinji mejlis diýseň gizlin ýagdaýda SSSR-iň ilçihanasynyň aktlar zalynda geçýär. Gepleşiklere diňe ekspertler we terjimeçiler gatnaşýarlar.

– Gizlinlik hakynda şeýle jan çekilendigine garamazdan, mejlis geçenden iki sagat soňra german radiosy onda ara alnyp maslahatlaşylan meseleler barada habar berdi. Munuň özi delegasiýanyň üçüsiniňem agzalarynyň gonjuna gor guýdy – diýip, Almazow gürrüň berýär. – Şonuň bir sagat öň ýanynda bolsa biziň radistlerimiz näbelli bir radiostansiýany anykladylar. Diýmek, delegasiýanyň haýsydyr biriniň düzüminde german içalyssy bolmaly.

Häzirki wagtda uly üçlügiň liderleriniň garşysyna diwersiýanyň Berlinde işlenilip taýýarlanylýan plany barada köp zatlar mälüm boldy. Diwersiýany amala aşyrmagy Gitler Otto Skorsenä tabşyrýar. Ýöne, gynansak-da, taryhda bu plany başa bardyrmadyk adamlaryň çeken azaplary barada kalam agyz aýdylýan zat ýok. Şolaryň biri-de Soltan Almazowdy...

Heniz Bakuwdan ugramankalar britan delegasiýasynyň ekspertleriniň arasynda sowet agentiniň bardygy we zerur bolan halatynda onuň özüni mälüm etjekdigi barada Almazowa aýdypdylar. Duşuşmaly ýer we parol bellidi.

– Konferensiýada her bir sagatdan 15 minutlyk arakesme ygylan edilýärdi – diýip, Soltan Almazow gürrüň berýär. – Şol arakesmeleriň birinde 14 sagat 30 minutda gepleşilen ýerde britan delegasiýasyndaky agentimiz bilen duşuşdym. Men paroly aýtdym, ol bir bölek kagyzy dolap, oňa kişmiş guýdy-da, maňa

berdi we ýazgyny dessine okamalydygyny yşarat edip düşündirdi. Çekist ýazgyny otludaky radioaragatnaşykly wagona baryp okaýar. Onda agentiniň britan delegasiýasynyň agzalarynyň birini nemesler bilen aragatnaşykda güman edip, gözegçilige alandygy barada aýdylýardy. Birinji mejlisden soň ol adam ilçihana gelenden soň foýede Tährandaky britan dipmissiýasynyň işgärine – murtlak garry şweýsara ýazgy beripdir.

Şeýlelikde, eýýäm iki adam şübhe astyna düşüpdi. Indi olary etmişleriniň üstünde tutmalydy.

Almazow ilkinji nobatda on üçleriň toparyndan operatiwnikler bilen bilelikde «şweýsary» ýola salýar. Ol hakykatdanam, konferensiýa barada maglumat berýär eken. Bu şeýle bolup geçýär: «Ikinji mejlis agşam sagat 8-de tamamlandy. Ýarym sagatdan soň şol güman edilýän adam ilçihanadan çykyp, şähre ugrady. Bir ýykyk haýatly howla girip, gapyny içinden kiltledi. Biz operatiwnik bilen bile fin pyçagynyň kömegi arkaly gapyny açyp, öýe girdik. Biziň yzarlap gelen obýektlerimiz üstüni aldyrdy. Onuň ýanynda kömekçileri – iki sany gyz we şol ýerde radiostansiýa bardy.

Ýazgylary we radiostansiýany alyp, çekistler «şweýsary» žandarm uçastogyna getirýärler we şol ýerdr dessine ondan sorag edilýär. Konferensiýa baradaky maglumatlaryň rasiýa boýunça Germaniýanyň Türkiýedäki ilçihanasynda, ol ýerden bolsa Berline berilýändigini mälim bolýar. «Şweýsar» Welikobritaniýanyň delegasiýasynyň düzümindäki agent barada hem aýdýar. Ol öňden bäre nemes razwedkasy bilen hyzmatdaşlyk edip gelýär eken. Stalin bu içaly barada iňlis premýer-ministrine habar berýär we ertesi gün ol zalym yzsyz-sorsuz ýitirim bolýar.

Emma wakalaryň kulminasiýasy heniz öňdedi. Britan delegasiýasynyň düzümindäki sowet agentini konferensiýanyň üçünji gününde (şol gün mejlis iňlis ilçihanasynda bolmalydy) Staliniň we Ruzweltiniň janyna kast edilmegine taýýarlyk görüldi. Barada habar berýär. Aktlar zalynyň aşagynda minalar goýlupdyr. Çerçil nähoşlygyny bahana edip, 10 minut gijä galmaly, şol ikarada bolsa minalar ýarylmaly. General Ştemenkonyň dokladyny diňländen soň Stalin Molotowa we

Woroşilowa ýüzlenýär:

«Çerçilden şunuň ýaly zada garaşsa bolar. Ol antikommunist hökmünde bütün dünýäde belli. Megerem, Çerçil biziň ara alyp maslahatlaşýan meselelerimiziň düýp manysyna düşünmändir ýa-da düşünmedik bolýar».

Ýöne Çerçil hernäçe antikommunist bolsa-da, beýle elhenç zada baş goşmasa gerekdi. Almazowyň pikiriçe, nemes agentiniň özi – milleti boýunça iňlis – şeýtmek bilen Çerçili ölümden alyp galmagy islän bolmaly. Ýeri gelende aýtsak, Çerçil «Biraz eglenmek» baradaky maslahata ähmiýet hem bermändir.

Çekistler iňlis ilçihanasyndaky minalary nädip zyýansyzlandyrmak barada kelle döwýän mahaly deňsiz-taýsyz diplomat hökmünde tanalýan Stalin meseläni haýran galaýmaly ýönekeý usulda çözüär-de oturyberýär. Ol telefon trubkasyny galdyrýar-da, Ruzwelte jaň edýär:

«Hormatly jenap Ruzwelt, men sizi we Çerçili balykdan bişirilen çişlik bilen hezzetlemegi wada etdim. Eger-de garşy bolmasaňyz, geliň, ertirki mejlisi biziň ilçihanamyzda geçireliň. Mejlis gutaran badyna hem başlarys».

Ruzwelt bu teklibe göwünjeň bolýar we Stalin Çerçile-de aýtmagy ondan haýyş edýär. Trubkany goýup, ol taýýarlanylýan terakt barada jikme-jik maglumaty toplamagy tabşyrýar.

Sowet çekistlerine bu işde žandarm uçastogynda saklanýan radist «kömek etdi». Onuň indi ýitirýän zady ýokdy. Ol hatda minanyň goýlan ýeriniň jikme-jik shemasyny hem çyzdy. Sapýorlaryň kiçeňräk topary (olaryň arasynda Soltan Almazow hem bardy) iňlis ilçisini aňk edip, Welikobritaniýanyň ilçihanasynyň ýerzeminine okdurylyp girdiler. Hernä detonatorlar heniz minalara çatylyp ýetişilmändir. Dördüsi burçda we biri ortada goýlan minalaryň başisi-de zyýansyzlandyryldy.

Belli iňlis taryhçysy Alan Bullok meşhur «Gitler we Stalin» atly kitabynda Tähran konferensiýasynyň bir epizodyny şeýle beýan edýär:

«Bir pursatda mejlisleriň arasy sylag gowşuryş dabarasy bilen bölündi. «Korolyň tabşyrygy boýunça» Çerçil Stalingrady goraýjylaryň hatyrasyna ýörite ruslar üçin ýasalan Hormatly Gylyjy gowşurdy».

Kitapda Staliniň bu gylyjy öpüp duran pursady alnan surat bar. «Halklaryň atasynyň» yzynda ikinji hatarda ýylgyryp duran bir ýigit dur. Şu taryhy wakanyň amala aşmagy üçin onuň bitiren hyzmatlary biçak uludy. Ol – SOLTAN ALMAZOW. Bu surat onuň özünde welin ýok.

Swetlana TURÝALAÝ.

«Комсомольская правда» gazeti. Taryhy makalalar